

**Javaslat a
„Szatmár, Bereg és Kárpátalja középkori templomai”
A Magyar Értéktárba történő felvételéhez**

Készítette:
Némedi Gusztáv
Református lelkész

Némedi Gusztáv ..... (aláírás)

Fehérgyarmat, 2014. június 2.

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:
Némedi Gusztáv, 4900 Fehérgyarmat, Kossuth tér 29.
2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:
Név: Némedi Gusztáv
Levelezési cím: 4900 Fehérgyarmat, Kossuth tér 29.
Telefonszám: +36 30 689 5828
E-mail cím: nemedig@freemail.hu

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: **Szatmár, Bereg és Kárpátalja középkori templomai**
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása
 agrár- és élelmiszergazdaság   egészség és életmód   épített környezet
 ipari és műszaki megoldások   kulturális örökség   sport
 természeti környezet   turizmus és vendéglátás
3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: **Szatmár, Bereg és Kárpátalja térsége**
4. A nemzeti értéket tartalmazó értéktár megnevezése: **Magyar Értéktár**
5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A középkor legkiválóbb művészeti emlékeit kétségkívül a templomok alkotják. A templomok magukba sűrítették koruk kimagasló művészeti teljesítményét, valamint mindazt a tudást, amely felhalmozódott a középkor emberénél. A templomok ma is kulturális örökségünk legősibb emlékei. A Kárpát-medence északkeleti mezsgyéje, a Tiszától a Kárpátokig messze földön híres egyházi örökségéről.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye középkori templomokban Magyarország egyik leggazdagabb vidéke, a középkori templomoknak itt olyan sűrű hálózata maradhatott fenn, amely egyedülálló. A Szatmári-síkság sűrűn vízjárta területein sok kis településből álló, aprófalvas településrendszer fejlődött ki a történelem folyamán, amely egyedülálló az alföldi rónák településhálózatában. A térségre jellemző szélsőséges földrajzi viszonyok, a pusztító árvizek, állandó belvizek következtében a településstruktúra mellett a helyi közösségek hagyományai, az épített, természeti örökség is konzerválódott és páratlan gazdagságában maradt fent, vált láthatóvá az utókor számára.

Ez a vizek által körbezárt vidék, távol tartva magától a hódító hadakat, az idegen kultúrákat, megtartotta egyedi arculatát, hangulatát, középkori épített értékeit. Így maradhattak fenn páratlan szépségükben ezek a kis középkori templomok, amelyek ékszerdobozai ennek a vidéknek. Kárpátalja középkori templomai jelentik a nyugati kereszténység keleti határvonalát, itt ér véget gótika és veszi kezdetét a fatemplomok földje és az ortodoxia. A viharos történelmű Kárpátalján viharos múltja volt a templomoknak is. Mára az idő, a történelem megnyugodott és az egyházi örökség turista látványossággá vált.

Ezen a vidéken a szegénységből és az elszigeteltségből eredően egészen sajátos építészeti szokások alakultak ki, amelyek főleg a templomépítészetben érhetőek nyomon. Szatmár és

Bereg középkori templomainak egyedi hangulatát idézik a kisméretű templomok, a melljük elhelyezett fa harangtoronyok, a festett karzatok, a díszes kazettás mennyezetek és faragott szószékek. Ezek a templomok testesítik meg a népi építészet művészi remekeit, amelyek Szatmár büszkeségei, a helyi közösségek történelmének részei.

Kárpátalja a középkori templomok elsüllyedt paradicsoma. A bádoggal lemezek, cement vakolatok lekerülésével, a szakszerű műemléki helyreállításokat követően sorra mutatják meg magukat a templomok valódi szépségükben. A vastag mészvakolatok alól csodálatos középkori freskók kerülnek a felszínre.

Mind a 26 templom örökségvédelem alatt áll, amiből 3 templom a sonkádi, a gyügyei és a szamosújlaki református templomok Europa Nostra díjjal kitüntettek.

SZATMÁR KÖZÉPKORI TEMPLOMAI

1. Csegöldi görög katolikus templom

A templomépítés évét 1463-ra valószínűsíthetjük. Eredetileg római katolikusnak épült, majd 1545-től protestánsná vált, 1785-től napjainkig pedig a görög katolikus felekezet használja. A szentély belsejében megmaradt a középkori boltozat egy átalakított formája.

2. Fehérgyarmati református templom

A templomot egy 1436-os dokumentumban említették először. A jelenleg álló épület megfelel a gótikus templomok egyik legegyszerűbb formájának. Nemzeti műemlék. A templom végső, késő barokk formáját a 18. században nyerte el, amikor a csipkésre faragott szószékkoronája, gyönyörű orgonája, fából készült két karzata és a padok készültek. A 37 m magas torony teteje, valamint a négy fiatorony faszindelyből készült.

3. Gacsályi református templom

A templom a XIV. században épült gótikus stílusban. Az eredetileg 172 táblából álló festett kazettás deszkamennyezete 1759-ben készült, ma 46 tábla látható új kék keretben. A környező települések templomaival ellentétben itt megmaradt a középkori torony is. Az 1717-es tatár betörésnél elpusztult templomot 1734 és 1759 között építették újjá.

4. Gyügyei református templom

Alaprajza, stílusjegyei, valamint a környék azonos korú és formájú rokon emlékei alapján kétséget kizáróan az 1200-as évek derekán épülhetett az ismeretlen titulusú plébániatemplom. Szintén román kori a szentély északi falába mélyedő szentségtartó fülke. 2002-ben a restaurátorok a fedőréteg eltávolításával láthatóvá tették a XVII. századi, népies mitológiai ábrázolásokat a hajó fölötti 56, illetve a szentélyt borító 25 festett táblán. Nagyrészt ezek látványának köszönhető, hogy a gyügyei református templom helyreállítását 2004-ben Europa Nostra-díjjal ismerték el.

5. Jánkmajtisi római katolikus templom

A Szent Márton tiszteletére szentelt templomnak középkori említései 1433-ból és 1448-ból ismertek. A templom a 15. században épült késő gótikus stílusban. Belső tere viszonylag nagy, a szentély csillagboltozata érintetlenül megmaradt. Különlegessége, hogy a záróköveket címerpajzsnak képezték ki, ormfala nincs. A templom kövekből épült torony nélkül, körülötte egy kisebb temető is található

6. Kisszekeresi református templom

A falusi méretekkkel rendelkező, keletelt templom kisebb változtatásoktól eltekintve ma is középkori alakjában áll. A téglából épített, ma egyterű templomot a középkorban diadalív

választotta ketté. Mind a hajót, mind a szentélyt kívül támpillérek erősítik. A XVI. század közepén a falu a Rozsályi Kun családnak kizárólagos birtokát képezte és nekik tulajdoníthatjuk a mai templom felépítését.

7. Kőlcsei református templom

Kőlcse egyházáról az 1332-es pápai tizedjegyzékből hallunk először. Az átlagos falusi méretekkel rendelkező templom jórészt ma is középkori formájában látható. Falai törtkővel vegyes téglából vannak rakva. A XV. századi templomépület egyszerű kazettás mennyezettel, mennyezetládán a Kőlcsey-címer felirattal épült. A templomban huszita kehely-alakú szószék díszes hangvetővel, alabástrom keresztelőkút, gótikus pasztofórium, ülőfülkés szentély rész, 100 éves orgona látható. 1794-ben épült fa harangláb a templom mellett 15 m-es császárfájával.

8. Nagyari református templom

Feltehetően a Zsigmond-kori adományozások után épült fel a mai templom elődjeként szolgáló középkori plébániatemplom. Ebből a középkori templomból gyakorlatilag csak az északi és a déli hajófal maradt meg a mai református templom épületébe foglalva, ezek a mai szentélyrész falai. A templom épületének kutatását 1990-ben végezték. Ekkor előkerültek a mai szentélyzáródást megelőző, egyenes záródású szentély alapfalai, a déli falon pedig egy gótikus ablak és egy kőkeretes, szemöldökgyámos kapu. A kutatás során tárták fel az északi hajófal falképeit is.

9. Nagyszekeresi református templom

A középkori formáját jórészt megtartó, átlagos méretű falusi templom a Gögő patak által körbefogott, kisméretű szigeten áll. A templomnak falazott tornya nincs, és nem volt a középkorban sem. A kutatások alapján a templom egyetlen periódusban jött létre. A késő gótikus ajtókeretek és mérművek, illetve a hálóboltozat együttes megjelenése a reneszánsz szentségtartóval az 1500 körüli és utáni időszakra mutat.

10. Sonkádi református templom

A ma álló templom építése a 15-16. század fordulójára tehető. A 1717-es tatár betöréskor felgyújtott tetővel együtt semmisült meg a szentély gótikus boltozata. A helyreállítás az 1750-es években kezdődött. Az épület teljes felújítása 1998-ban fejeződött be, amiért 1999-ben Europa Nostra-díjat kapott.

11. Szamosújlaki református templom

A kanyargó Szamos töltése mellett húzódó mai temploma a XIV. század második felében épülhetett. A XVI. században veszik birtokukba a templomot a reformátusok. 1865-ben tűzvész pusztítja el a tetőt és a berendezést, mai szószéke, bútorzata 1867-re készül el. A templom műemléki helyreállítása során rekonstruálták a középkori épület tetőzetét, amely zsindeleyborítást kapott. A műemléki helyreállítás 1997-ben rangos nemzetközi elismerést, Europa Nostra-díjat kapott.

12. Tiszakóródi református templom

Az átlagos falusi méretű templom középkori eredetére ma már csupán alaprajzi elrendezése és csekély, töredékesen fennmaradt részletformája emlékeztet. Falainak jó része azonban bizonyosan a középkorból származik. A fennmaradt szűkszavú megoldások és formák alapján az épület a 14. század – inkább a második fele – és a 16. század első fele között bármikor keletkezhetett.

13. Túrístvándi református templom

A templom mai, a falusi viszonyokat tekintve inkább a nagyobbak közé sorolható épülete jórészt a középkorból származik. Alapozása törtkőből készült, felmenő falai téglából vannak rakva. A mai templom egységes építkezés eredménye. Keltezése leginkább a több helyen is feltűnő szímatagok alapján lehetséges.

14. Túrricsei református templom

A túrricsei református templomot valószínűleg a várdai Várdai család építtette a XV. század végén, gótikus stílusban. Templomáról az egyetlen középkori említés 1500-ból való: egy birtokbecsüben torony nélküli, kőből (azaz tartós anyagból) készült, temetővel rendelkező épületként említik. A jelenlegi, kisméretű és keletelt templom lényegében középkori formáját mutatja.

15. Vámosoroszi református templom

A templomot a Báthory család építtette a XV. század második felében, késő gótikus stílusban. Ennek egyik könnyen felismerhető jegye a gyönyörű állapotban fennmaradt festett csillagbordás boltozat. A reformáció magyarországi terjedésekor az eredetileg római katolikusnak épített templom reformátussá vált. A templom díszítésének legkülönlegesebb része a szentély legbelső falán látható naiv népi freskó, melyen a bűnbeesés története elevenedik meg. A képet a régészeti feljegyzések 1604-re teszik.

16. Zajtai római katolikus templom

A császári hadak 1767-ben a régi faluban súlyosan megrongálták azt a kőtemplomot is, amelyet Szent György tiszteletére valószínűleg a XV. század előtt, talán a XIII. században emeltek. Bitthausen József építész 1789-ben lerajzolta a romos középkori épületet: vakolatlan téglatemplomot örökített meg. Az Erdődről betelepített svábok feltehetően az ő tervei alapján 1789-ben gótikus stílusban állították helyre a templomot. A műemlék jellegű templom homlokzat előtti tornyos, egyhajós épület, egyenes záródású szentélye mögött késő barokk sekrestye nyílik.

BEREG KÖZÉPKORI TEMPLOMAI

17. Csarodai református templom

Az egykori Bereg megye jelenleg Magyarországra eső tiszaháti részén elhelyezkedő Csaroda temploma az ország egyik legismertebb középkori műemléke. Klasszikus tagolásával (torony-hajó-szentély), kiérlelt arányaival az Árpád-kori magyar falusi templom mintapéldájaként szokás idézni. Entz Géza 1955-ben publikálta áttörő jelentőségű tanulmányát. Megállapítása szerint a falusi templomok toronnyal kombinált kegyúri karzatának egyik legszebb és legteljesebb példája a csarodai templom. Úgy vélte, hogy a hármasszoros toronyemeleten helyezkedett el a kegyúr, a karzat déli és északi, csak mellvéddel ellátott része pedig a családtagoknak vagy kíséretnek volt fenntartva.

18. Beregdaróci református templom

Beregdaróc középkori eredetű református temploma az 1991 – 1994 között lezajlott műemléki kutatás és helyreállítás nyomán nyerte el mai állapotát. A XVI. század második felében történtek átalakítások a templomon, 1586. február 4-én Daróci Szerafin Darócon kelt végakarata szerint a templomban, az általa építtetett sírban kívánt temetkezni. A református források szerint 1595-ben a templom már a reformátusoké.

19. Beregsurányi református templom

A beregsurányi református templom a település közepén szabadon álló, egyhajós, keletelt, poligonális szentélyzáródású épület, nyugati oldalán toronnyal. A templom 1335 és 1363 között épült meg, egyetlen középkori átalakítása a XV. század végére tehető. Ebből a korszakból származik a szentély jelenlegi boltozata, két ablaka és a pasztofórium. A torony 1893-ban épült, a templomot 1930-ban és 1970 körül felújították.

20. Tákosi református templom

Tákos a Beregi-Tiszaháton fekvő aprófalvak egyike. A mai templom első, keleti része 1766-ban épült. Ez a templom a mainál kisebb és rövidebb volt. A templomba belépve jól látható az a talpgerenda, ameddig az eredeti templom tartott. 1784-ben nyugat felől bővítették, a bejárat előtti előcsarnok is ekkor épülhetett. A fiatalok vagy legények karzata a templom nyugati végében lett kialakítva, festett mellvédjének és deszkamennyezetének jellege eltér az eredeti templomtérben lévő kazettákétól és berendezési tárgyakétól.

21. Vámosatyai református templom

A keletelt szentélyű templom a település központjában, közvetlenül a főút mentén áll. Mai állapotát az 1978. évi kutatás, majd az azt követő, végül 1980-ban befejeződött helyreállítás során nyerte el. Téglalap alaprajzú hajójához egyenes záródású, négyzetes és alacsonyabb szentély csatlakozik. A szentélyt élszedésből indított, egyszer hornyolt, széles orrtagos kőbordás boltozat fedi, címerpajzsos zárókövén a Gutkeled nemzetség címere látható.

KÁRPÁTALJA KÖZÉPKORI TEMPLOMAI

22. Benei református templom

A falu keleti végében, a XIV. században épült templom, mely az átlagosnál kissé nagyobb alaprajzi méretű, kijelöli a középkori település egykori súlypontját. A templom terméskő és téglala vegyes falazattal épült, diadalíve, nyílászkeretei, lábazati- és párkányelemei, végül kis szentségháza viszont – a kor építési technikájának megfelelően – egyöntetűen faragott köelemekből készültek. A templomhoz a tornyot csak annak megépülése után néhány évvel, évtizeddel emelték. A templom középkori képéhez hozzátartozik annak belső, figurális kifestése is. Először Henszlmann Imre számolt be benei falképekről 1865-ben, a templom falképeit Rómer Flóris részletesen közölte 1874-ben.

23. Csetfalvi református templom

A nyolcszög öt oldalával záródó szentélyű templom egyetlen építési periódusban, feltehetően a XV. század közepén még a Szécsi család itteni birtoklása idején épült. Szentélye és az annál egy-egy falvastagságnival szélesebb, kissé szabálytalan hajója törtkőből, sarkait viszont igényesen faragott kváderekből falazták. Koronázó párkánya nyomtalanul elpusztult.

24. Feketeardói római katolikus templom

Vélekedések szerint a Szent György tiszteletére szentelt egyház szentélye a XIII. század második felében, a hajó és a torony a XV. elején épült, és e század második felében festették ki a hajót. A nehezen megfogható építészeti jelenségek miatt ma még nem tudják, hogy mikor emelték a félköríves szentélyt, mikor épült a hajó és a torony. Kisméretű, csúcsíves ablakai alapján akár a XIV. századra is keltezhetnénk a hajó építését vagy átépítését.

25. Palágykomoróci református templom

A mai Palágykomoróc az egykori Palágy és Komoróc egyesítésével jött létre 1943-ban. A palágyi részen álló református templom Kárpátalja egyik legjelentősebb középkori műemléke.

Restaurálása a XIX. század végén merült fel, ekkor figyelt fel rá Foerk Ernő, aki a templomtípusok osztályozásakor az egyterű, azonos szentély- és hajószélességű emlékek példájaként említette.

26. Técsői református templom

Az egyhajós, négyzetes szentélyű técsői templom a jelenleg látható formák alapján a XIII. század legvégén épült. Jelenleg négy egységből áll: nyugati homlokzatát impozáns, párkányokkal három szinten tagolt torony uralja; ezt a nyugati szakaszt két erőteljes, tagolatlan támpillér választja el a téglalap alaprajzú hajótól, melyhez négyzet alakú szentély csatlakozik. A templom falait jelenleg egységes meszelés borítja, de helyi hagyomány szerint a hajó északi falán, a diadalívhez közel figurális festés (női szent) lappang.

6. Indoklás a Magyar Értéktárba történő felvétel mellett, kitérve a nemzeti érték országos jelentőségének bemutatására

Szatmár, Bereg és Kárpátalja középkori épített örökségét a fenti középkori templomok jelentik, melyek kiemelkedő örökségturisztikai értéket képviselnek.

Kizárólag olyan templomok alkotják, amelyek műemléki védelem alatt állnak és a történeti Szatmár, Bereg és Kárpátalja jellegzetes templomépítészeti hagyományait és karakterét reprezentálják.

A térségbe érkező látogató megismerheti ezt a páratlan építészeti és kulturális örökséget, amely egyedülálló a Magyarországon és a Kárpát-medencében. Szatmár és Bereg kifejezetten nagy létszámú műemlékvédelmi oltalom alatt álló épített értékkel rendelkezik, magyarországi viszonylatban is jelentősnek mondható ezen a vidéken a műemlékek területi koncentrációja. A templomok teljes körű restaurálása az elmúlt években megtörtént, amelyből három felújítást Európa Nostra díjban részesítettek, elismerve ezzel a helyreállítási munkálatok minőségét. A 27 magyarországi Európa Nostra díjban részesített épület közül, három itt található: Szamosújlak 1997-ben, Sonkád 1998-ban, Gyügye 2004-ben nyerte el a kikitüntetését.

Szatmár, Bereg és Kárpátalja középkori templomai nem csak örökségturisztikai, hanem vallástörténeti szempontból is kiemelkedőek, bejárásuk spirituális élményt nyújt. A látogatók részesei lehetnek ezen a vidéken a kereszténység megszilárdulásának és a reformáció előretörésének, hiszen vallástörténeti események figyelembe vételével, joggal tekinthetünk erre a térségre, mint a reformáció magyarországi bölcsőjére. Olyan meghatározó vallástörténeti eseményeknek adtak otthont ezek a templomok, amelyek hozzájárultak a reformáció megszilárdulásához. Ezzel párhuzamosan a látogató megtapasztalhatja, érezheti azt az áhítatot, alázatot, amelyet ez a perifériára szorult vidék közösségei gyakorolnak a mindennapi hitéletükben.

7. Mellékletek

1. számú melléklet: Irodalomjegyzék
2. számú melléklet: Fotók

TÁMOGATÓ NYILATKOZAT

Alulírott Oláh István, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft. (4400 Nyíregyháza, Benczúr tér 7.) ügyvezető igazgatója, mint a

„Középkori templomok útja”

menedzsment szervezete támogatom Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szatmári és beregi, valamint a szomszédos Kárpátalja középkori templomainak Magyar Értéktárba történő felvételét.

Indoklás:

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és azon belül kiemelten a szatmári és beregi területek a középkori templomokban Magyarország egyik leggazdagabb vidéke. A középkori templomoknak itt olyan sűrű hálózata maradhatott fenn, amely egyedülálló. Szatmár és Bereg középkori egyházi örökségének egyedi hangulatát idézik a kisméretű templomok, a melléjük épített fa harangtornyok, a gazdagon fennmaradt középkori freskók, a festett karzatok, a díszes kazettás mennyezetek, faragott szószékek. Az Alföld középkori templomainak nagy része a török dúlások áldozatává vált. Ez a vizek által körbezárt egykori lápos vidék azonban távol tartotta magától a hódító hadakat, az idegen kultúrákat. Így maradhattak fenn páratlan gazdagságukban és szépségükben ezek a kis középkori templomok, amelyek ékszerdobozai ennek a vidéknek. A romanika, a gótika és a barokk a szakrális építészet kimagasló emlékeit hagyta maga után Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, ezek adják a térség legjelentősebb művészettörténeti értékeit. Az Alföldnek - ennek a szegletétől eltekintve - nincsen más olyan része, ahol ilyen mennyiségben és eredeti formájában maradtak volna fenn az egyházi építészetnek középkori emlékei. Észak-Magyarország és Erdély közé ékelődve az egykori Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ugocsa vármegyék összekötő szerepet játszottak a művészetekben is, amelynek ott vannak a lenyomatai középkori egyházi örökségén. A térségben lévő középkori templomok művészettörténeti értékei kiemelkedőek, amelyeket a középkori architektúrák nagy számú fennmaradása és a református templomdíszítés egyedülálló találkozása jellemzi. Figyelemre méltó a magyar örökségvédelem helyi teljesítménye is, ugyanis a megye középkori templomainak nagy része csodálatosan helyreállított állapotukban láthatóak.

Vallási szempontból is igen jelentős a térség történelme. Máriapócs legfontosabb kegyhelye a magyar görög katolikusoknak, Nyíregyháza „erős vára” az evangélikusságnak, a Szatmár-bereg vidék pedig a reformátusok bölcsője. A vallástörténeti események figyelembevételével, joggal tekinthetünk erre a vidékre úgy, mint a reformáció magyarországi bölcsőjére, ugyanis olyan meghatározó vallástörténeti eseményeknek adtak otthont ezek a templomok, amelyek hozzájárultak a reformáció magyarországi előretöréséhez és megszilárdulásához. Tekintve, hogy 2017-ben ünnepli a reformáció az 500 éves évfordulóját, a vallásturizmus és kulturális turizmus kereslete meg fog növekedni egész Európában.

Össességében, mind kulturális, mind művészettörténeti, mind vallási szempontból indokolt ennek a szakrális örökségnek az idegenforgalmi pozicionálása. Ebből kiindulva, 2009-ben „*Középkori templomok útja*” címen született meg az a tematikus útvonal, amely ennek a Kárpát-medencében egyedülálló kulturális örökségével szeretné mélyrehatóan megismertetni az érdeklődőket. Ez a tematikus útvonal hivatott bemutatni Észak-kelet Magyarország, Kárpátalja és a Partium északi részének középkori egyházi örökségét, amely valaha egy történeti régió volt. A *Középkori templomok útja* megalapítása és fejlesztése a *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat (HU)*, a *Szatmár Megyei Tanács (RO)*, a *Kárpátalja Megyei Tanács (UA)*, a *Kirányhágómelléki Egyházkerület (RO)*, a *Tiszántúli Református Egyházkerület (HU)* és *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft. (HU)* nemzetközi partnerségében zajlott és zajlik jelenleg is. A *Középkori templomok útja* egy tematikus útvonal és egy komplex hosszú távú fejlesztési program, amely több ütemből épül fel, jelenleg zajlik a harmadik ütem megvalósítása.

A *Középkori templomok útja*, mint tematikus útvonal elsősorban a *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye* (kiemelten a *Szatmár-beregi térség*), a *Partium* és *Kárpátalja középkori templomaira*, mint országos nivó feletti művészettörténeti értékekre épül, célja a Kárpát-medence történeti örökségének feltérképezése és népszerűsítése, turisztikai terméké fejlesztése. Ennek oka, hogy a külső perifériákon a turisztikai vonzerők szétagoltsága, elaprózodottsága jellemző, amely részben az apró falvas településhálózatból ered. A *hálózatba szervezés*, a *tematikus fejlesztés célja*, hogy a *vonzerők közötti kapcsolat kialakuljon és erős legyen*, illetve egy *önálló turisztikai termék* jöjjön létre. Erre a legmegfelelőbb eszközök a tematikus utak, amelyek jelentősége elsősorban abban áll, hogy a meglévő vonzerőket alakítják át egy komplexebb turisztikai terméké, amely alkalmas a vonzerő és a látogatottság növelésére. A tematikus utak fontos szerepet játszanak a tartózkodási idő növelésében és a rurális térségek bekapcsolására a turizmusba. A *Középkori templomok útja* térség legjellegzetesebb és legunikálisabb vonzerőit kapcsolja össze.

Kárpátalja középkori templomai jelentik a nyugati kereszténység keleti határvonalát, itt ér véget a gótika és veszi kezdetét a fatemplomok földje és az ortodoxia. A viharos történelmú Kárpátalján viharos múltja volt a templomoknak is. Sokuk elpusztult a tatárjárás után, a reformáció előretörésével sorra a protestánsokhoz kerültek, számos leégett a kora újkor szabadság küzdelmeiben, a szovjet időkben, több esetben Isten házából ateista múzeum lett. Mára az idő, a történelem megnyugodott és az egyházi örökség turista látványossággá vált. Kárpátalja turizmusában azonban sokkal hangsúlyosabb szerepet kaptak az ortodox emlékek és igen kevés figyelmet fordítottak eddig a középkori egyházi örökség idegenforgalmi pozicionálására. **2012-2013 folyamán történt meg Kárpátalja, 15 kárpátaljai középkori templom bekapcsolása a Középkori templomok útjába.** Az útvonal fejlesztés hatására a tematikus útvonal három ország területét szeli át, ezáltal a Kárpát-medence egyik meghatározó tematikus útvonalává vált. Kárpátalja különösen fontos volt, hogy bekerüljön a magyar örökségvédelem homlokterébe, illetve a magyar közösségek a Kárpát-medencében megismerjék az ottani középkori egyházi örökséget.

Jelen támogató levélhez, ennek megalapozásának alátámasztása érdekében, csatoltan küldjük a *Középkori templomok útja* három legjelentősebb kutatásin és stratégiai dokumentumát:

- **Középkori egyházi építészet Szatmárban:** Középkori templomok útjának szatmári szakaszának átfogó bemutatását szolgálja az a több mint 400 oldalas illusztrációkban gazdag

kötet. A Magyar Tudományos Akadémia II. Filozófiai és Történelemtudományok Osztályának Művészettörténeti Tudományos Bizottsága 2012 végén „Opus Mirabile” díjban részesítette a kötetet.

- **Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig:** A könyv nagyobb terjedelmet szentelt a kárpátaljai templomoknak, amelyek tudományos igényű bemutatására eddig minimális publikáció született. A könyv nagy hangsúlyt fektet a legújabb eredmények bemutatására. A tudományos igényű publikáció meghatározó szerepet tölt be, hogy a szakma és a közvélemény figyelmét felhívja erre a páratlan értékű műemlékállományra.
- **A Középkori templomok útja piacelemzése és fejlesztési stratégiája:** Egy átfogó piacelemzést tartalmaz, amely alapja és háttere a Középkori templomok útját érintő idegenforgalmi fejlesztéseknek. Továbbá a dokumentum ismerteti a tematikus útvonal fejlesztésének jövőbeli irányait.

Középkori templomok útja állomásai:

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei templomok:

Anarcs, Baktalórántháza, Beregdaróc, Beregsurány, Csaroda, Csegöld, Csenger, Csengersima, Fehérgyarmat, Gacsály, Gyügye, Jánkmajtis, Kisszekeres, Kisvárda, Kölcse, Laskod, Lónya, Márokpapi, Nagyar, Nagygéc, Nagyszekeres, Sonkád, Szabolcs-Szamosbecs, Szamostatárfalva, Szamosújlak, Székely, Tákos, Tarpa, Tiszakóród, Tizsaszentmárton, Tornyospálca, Túrístvándi, Túrricse, Vaja, Vámosatya, Vámosoroszi

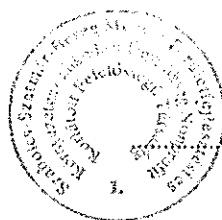
Kárpátaljai templomok:

Akli, Bene, Beregszász, Csetfalva, Feketeardó, Gerény, Huszt, Munkács, Nagybégány, Nagymuzsaly, Nagyszőlős, Palágykomoróc, Técső, Ungvár, Visk

Partium, Szatmár megye templomok:

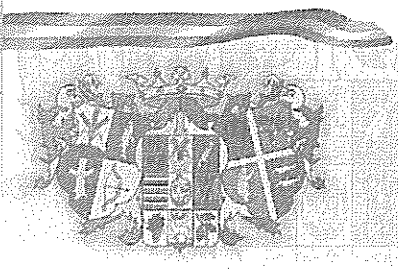
Ákos, Avasfelsőfalva, Bikszád, Egri, Kaplony, Krasznabéltek, Sárközújlak, Szilágykorond, Tasnád, Vetés, Bere, Csomaköz és Krasznacégény

Nyíregyháza, 2014. május 19.

Oláh István
ügyvezető

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés Elnökétől
H-4400 Nyíregyháza, Hősök tere 5.

TÁMOGATÓ NYILATKOZAT

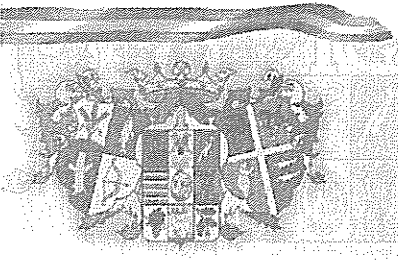
Alulírott Seszták Oszkár, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke, úgy is, mint a Középkori templomok útja egyik projektgazdájának a képviselője támogatom, és ajánlom a Tisztelt Hungarikum Bizottságnak, hogy „Szatmár, Bereg és Kárpátalja középkori templomai”, mint kiemelt jelentőségű nemzeti értékeink bekerüljenek a Magyar Értéktárba.

Nyíregyháza, 2014. június 5.

Seszták Oszkár

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés Elnökétől
H-4400 Nyíregyháza, Hősök tere 5.

NYILATKOZAT

Alulírott Seszták Oszkár, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűlés elnöke, mint a Középkori templomok útja egyik projektgazdájának képviselője hozzájárulok a „Szatmár, Bereg és Kárpátalja középkori templomai” Magyar Értéktárba történő felvételére benyújtandó javaslatához a <http://www.temple-tour.eu> honlapról csatolt fényképek további felhasználáshoz.

Nyíregyháza, 2014. június 5.

Seszták Oszkár

Irodalomjegyzék

Csegöld

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 445.

Papp Szilárd: Csegöld, görög katolikus templom. 279-284. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 46-47.

Terdik Szilveszter: Csegöld középkori temploma és a csegöldi táblaképek. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 62. 2007.177-192.

Fehérgyarmat

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 399-401.,

Papp Szilárd: Fehérgyarmat, református templom. 297-298. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Kiss Kálmán: A szatmári református egyházmegye története. Kecskemét, 1878. 475.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 104-105.

Gacsály

Juan Cabello-Simon Zoltán: A Gutkeled nemzetség két templomának kutatása a szatmári Erdőháton. 142-179. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Gyügye

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 318., (Magyarország műemléki topográfiája X_XI. k.).

Gere László: A gyügyei református templom kutatása. In: Jósza András Múzeum Évkönyve XI. (2000) 171-185.

Veres Lujza: Gyügye református templomának építéstörténete és belső díszítése. Uo. 189-206. Középkori történetére lásd

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008.106-107.

Jánkmajtis

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 447-449., **Papp Szilárd:** Jánkmajtis, római katolikus templom. 334-337. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011. Középkori történetére lásd: **Németh Péter:** A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008.122-123.

Kisszekeres

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. II. 116-118., **Lukács Zsuzsa:** Kisszekeres, Kossuth u. Református templom. Magyar Műemlékvédelem, 10. 1996. 366-367.

Papp Szilárd: Kisszekeres, református templom. 356-358. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 283-286.

Kölcse

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. II. 31-35., **Papp Szilárd:** Kölcse, református templom. 338-341., In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 156-157.

Kiss Kálmán: A szatmári református egyházmegye története. Kecskemét, 1878. 579-580.

Juan Cabello - Németh Péter - Pintér Attila: A kölcsei református templom kutatása. Nyíregyháza, 2014. Szerk. Kollár Tibor. (Sajtó alatt.)

Nagyar

Jékely Zsombor: Nagyar, református templom. 380-382. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 194., Szatmáriné Mihucz Ildikó: Középkori templomok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza, 2000. 82.

Nagyszekeres

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. II. 113-116., **Lukács Zsuzsa:** Beszámoló a nagyszekeresi református templom kutatásáról. Szabolcs-Szatmári Szemle, 18. 1980. 75-83.

Papp Szilárd: Nagyszekeres, református templom. 348-355., In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Sonkád

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. II. 37., (Magyarország műemléki topográfiája X_XI. k.).

Balázsik Tamás: A sonkádi református templom. Élet és Tudomány, 1999. május 21. 655-658.

Papp Szilárd: Sonkád, református templom. 359-360. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 267.

Szamosújlak

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 318-320.,

Papp Szilárd: Szamosújlak, református templom. 294-296. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008.323-324.

Tiszakóród

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. II. 362-363.,

Kiss Kálmán: A szatmári református egyházmegye története. Kecskemét, 1878. 861.

Papp Szilárd: Tiszakóród, református templom. 299-300., In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 154.

Túristvándi

Papp Szilárd: Túristvándi, református templom. 372-375., In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. 120.

Balázsik Tamás: Kegyúri temetkezés Túristvándiban. Műemlékvédelmi Szemle, 1993,1. 5-24.

Túrricse

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 323-325.,
Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza,
2008. 248-249.

Juan Cabello: Túrricse, református templom. Műemlékvédelmi Szemle, 12, 2002. 146-148.,
Juan Cabello: A túrricsei református templom műemléki vizsgálata. Szabolcs-Szatmár-
Beregi Szemle, 42. 2007. 79-86.

Vámosoroszi

Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. I-II. Szerk. Entz Géza. Bp. 1986-87. I. 325-328.

Kiss Kálmán: A szatmári református egyházmegye története. Kecskemét, 1878. 887.

Papp Szilárd: Vámosoroszi, református templom. 342-345., In: Középkori egyházi építészet
Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2011.

Juan Cabello-Németh Péter: A vámosoroszi templom kutatása. Nyíregyháza, 2014. Szerk.
Kollár Tibor. (Sajtó alatt.)

Zajta

Juan Cabello-Simon Zoltán: A Gutkeled nemzetség két templomának kutatása a szatmári
Erdőháton. 142-179. In: Középkori egyházi építészet Szatmárban. Szerk. Kollár Tibor.
Nyíregyháza, 2011.

Kollár Tibor: Középkori egyházi építészet Szatmárban (Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei
Önkormányzat, 2011)

Kollár Tibor: Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig (Szabolcs-Szatmár-Bereg
Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza,
2013)

www.mzsk.hu

www.temple-tour.eu

www.utazitthon.hu

www.wikipedia.hu

www.kirandulastervezo.hu

A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: www.temple-tour.eu

SZATMÁR KÖZÉPKORI TEMPLOMAI

Csegöldi görög katolikus templom

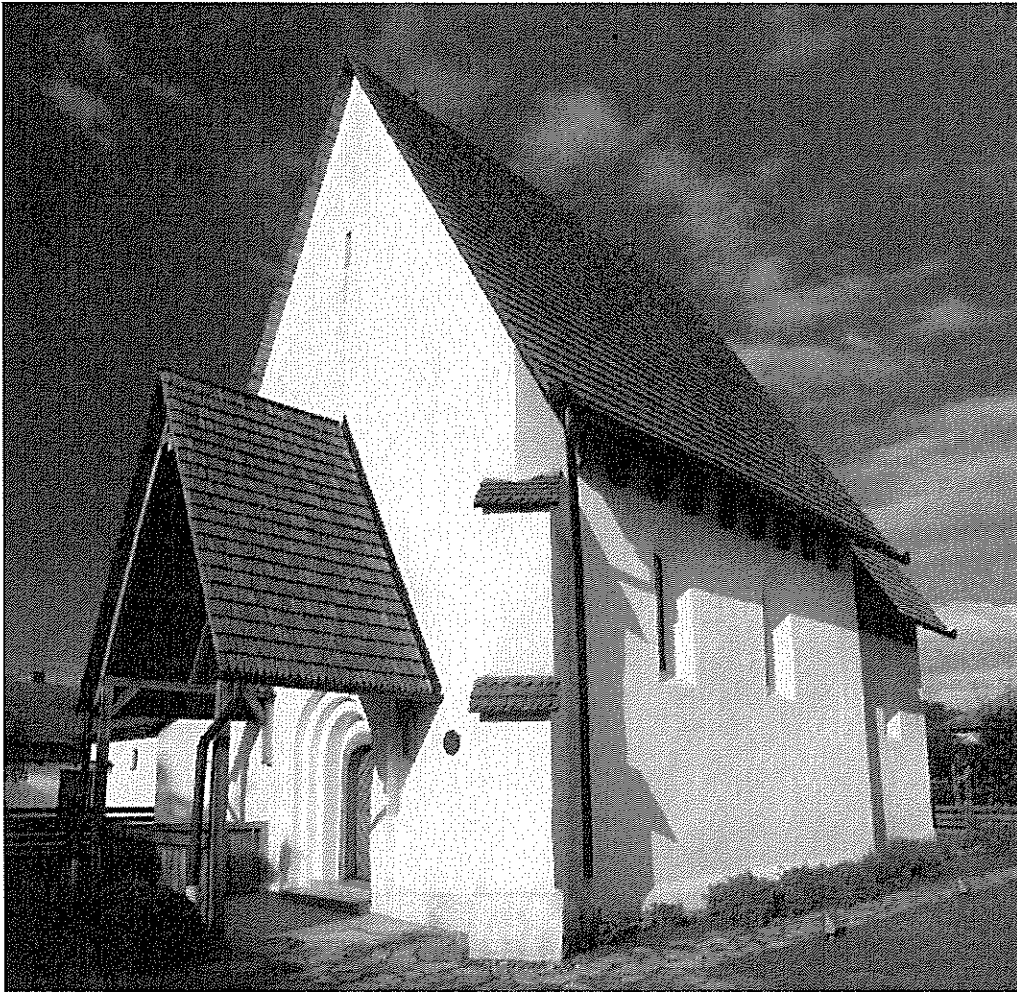
Fehérgyarmati Református Műemlék Templom

Gacsályi református templom

Gyügyei református templom

Jánkmajtisi római katolikus templom

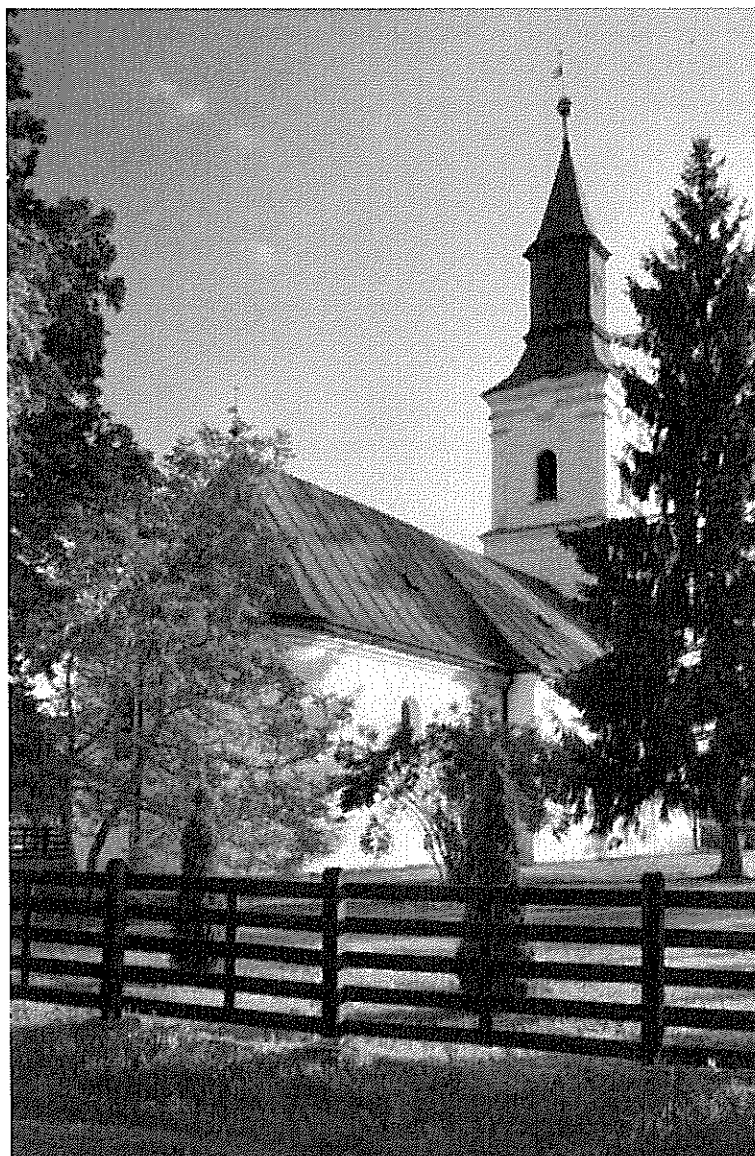
Kisszekeresi református templom

Kölcsei református templom

Nagyari református templom

Nagyszekeresi református templom

Sonkádi református templom

Szamosújlaki református templom

Tizsakóródi református templom

Túristvándi református templom

Túrricsei református templom

Vámosoroszi református templom

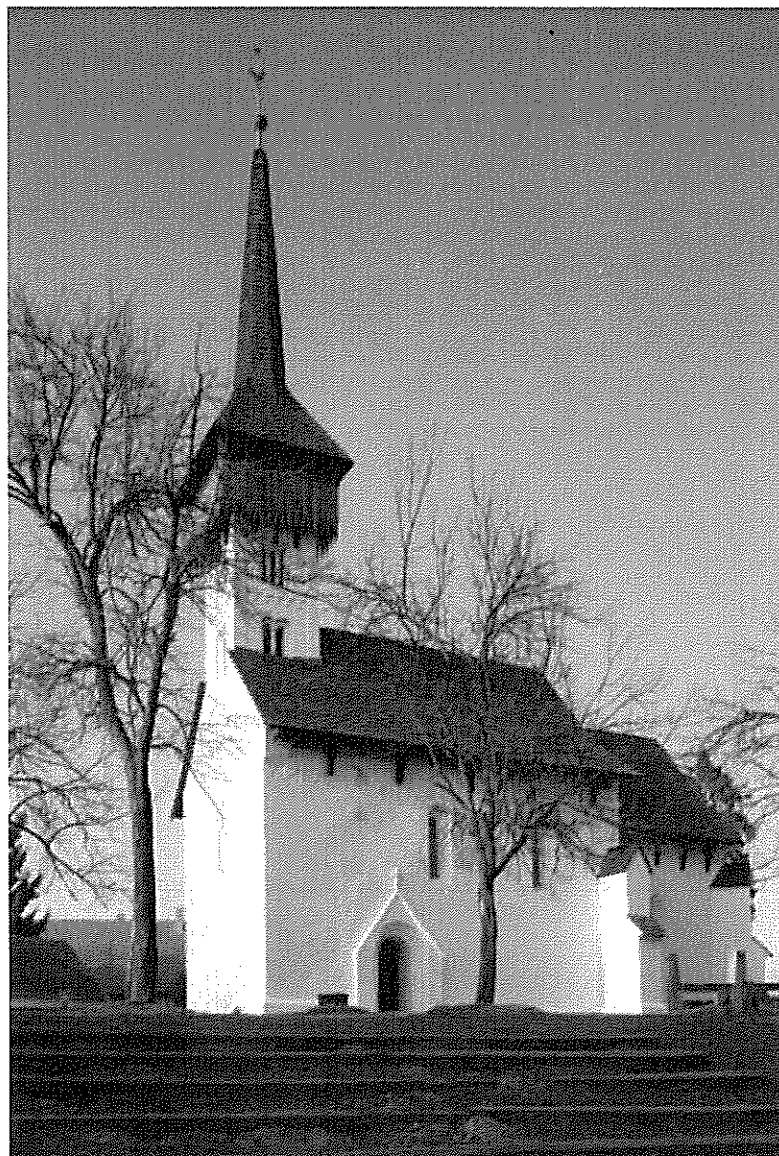

Zajtai római katolikus templom

BEREG KÖZÉPKORI TEMPLOMAI

Csarodai református templom

Bregdaróci református templom

Beregsurányi református templom

Vámosatyai református templom

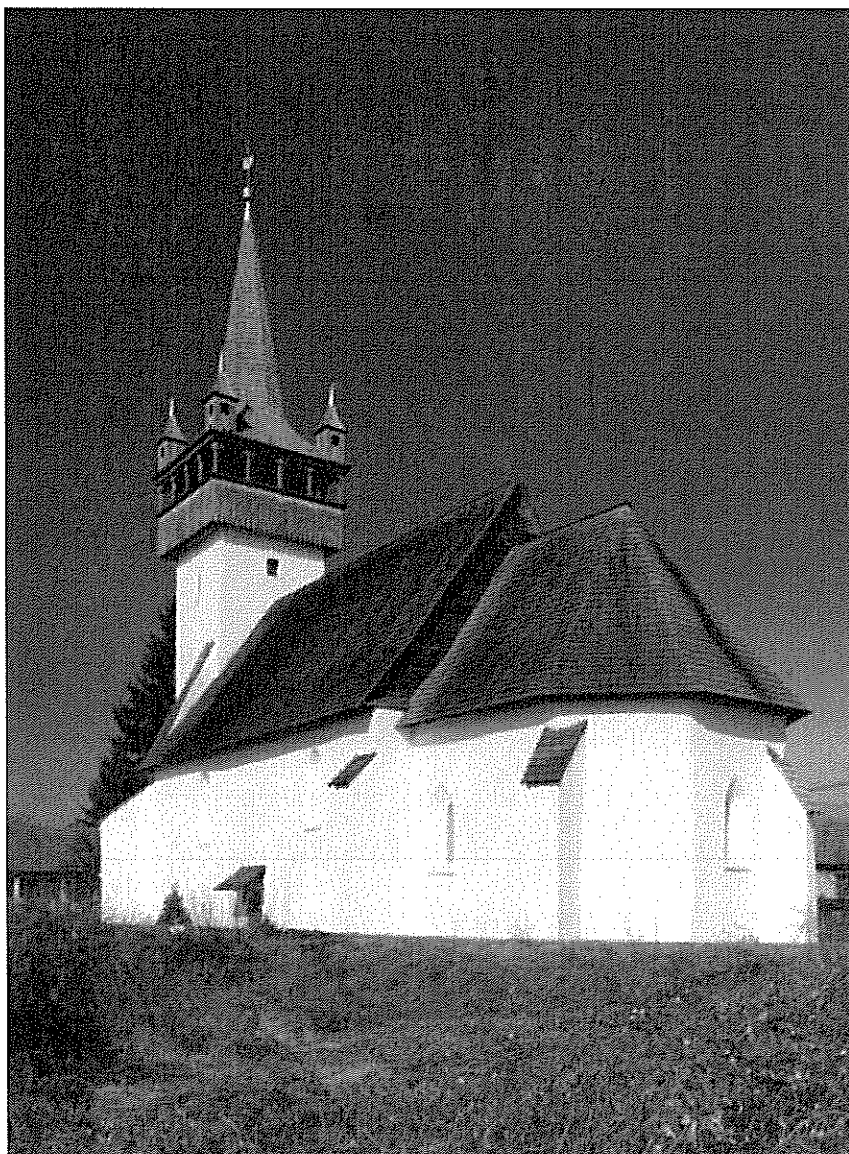

Tákosi református templom

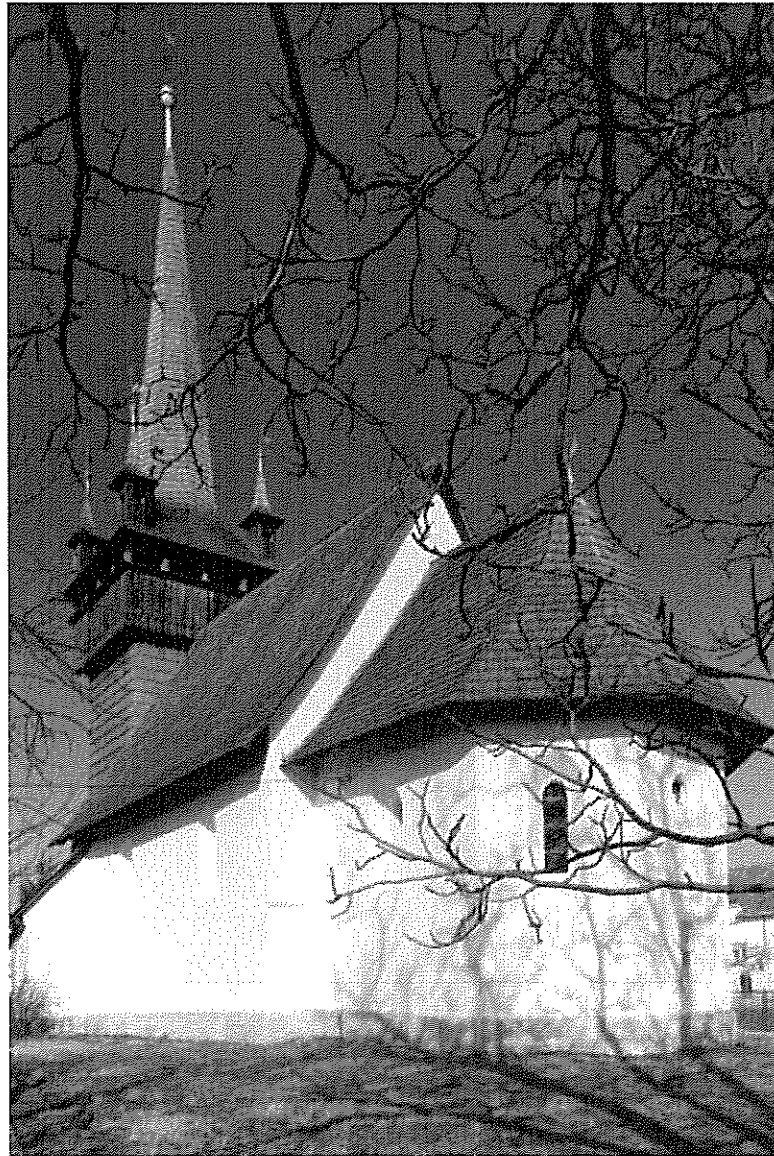

KÁRPÁTALJA KÖZÉPKORI TEMPLOMAI

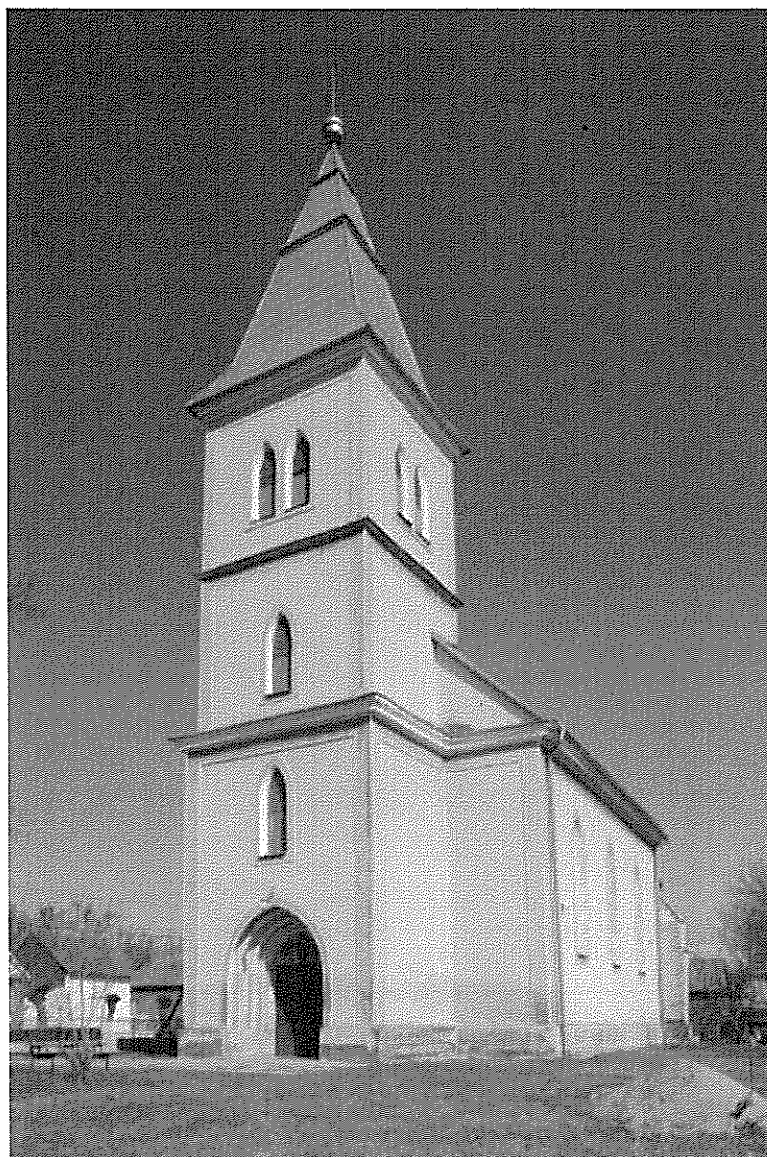
Benei református templom

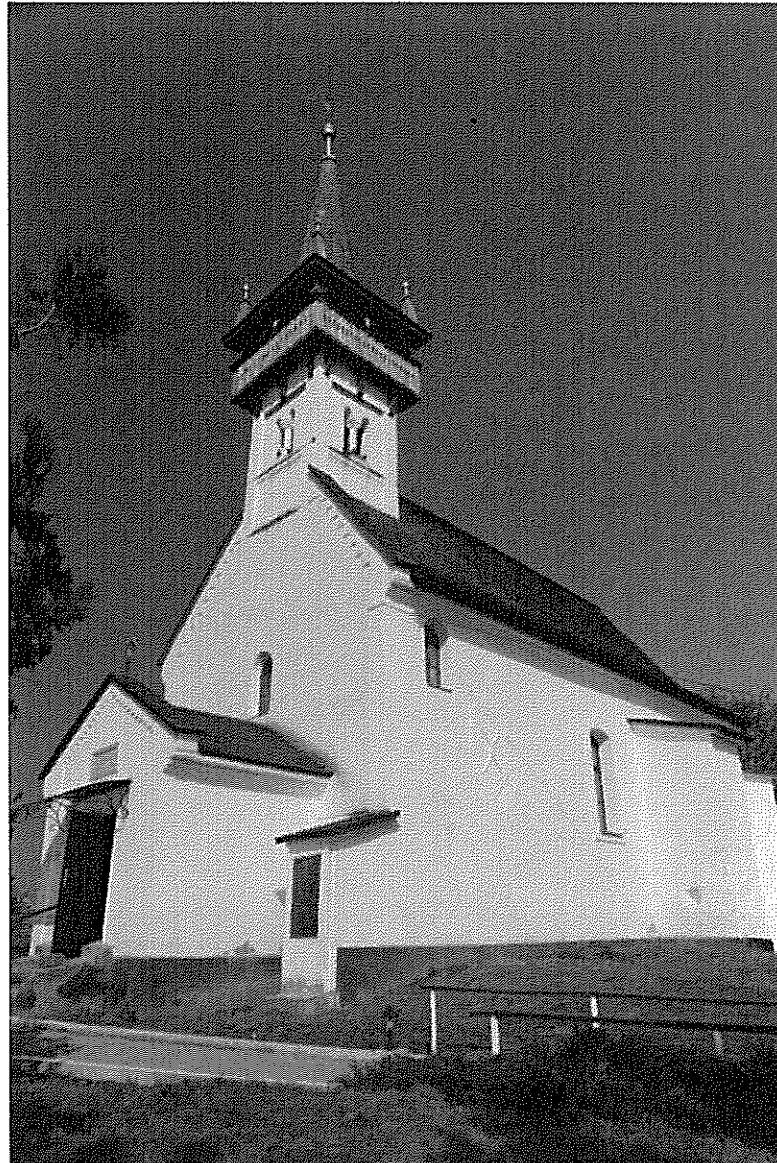
Csetfalvi református templom

Feketeardói római katolikus templom

Palágykomoróci református templom

Técsői református templom

